

**НАПАД НА ГОСПОДАРСЬКОГО МИТНИКА
ВЕЛИКОГО КНЯЗІВСТВА ЛИТОВСЬКОГО
ІВАНА ЯЦКОВИЧА БОРЗОБАГАТОГО
(на основі матеріалів луцької гродської книги за 1561 р.)¹**

У статті розглядається маловідомий напад на господарського митника Івана Яцковича Борзобагатого під час його службової подорожі з грошима від оренди волинських митних зборів для звіту перед великим князем до Вільна. До наукового обігу вводяться три документи з луцької гродської книги за 1561 р., що висвітлюють обставини нападу.

Ключові слова: господарський митник, оренда митних зборів, напад, луцька гродська книга за 1561 р., Волинь.

Представники роду Борзобогатих — Іван Яцкович Борзобогатий разом із своїм бартлом Олехном Яцковичем, а пізніше й племінником Іваном Олехновичем протягом сімнадцяти років виступали справцями господарських мит на Волині, а їх родичі займали адміністративні посади в уряді Волинської землі.

Борзобогаті-Красенські мали шляхетське походження та володіли гербом «Єліта» (Jelita)². Іван Яцкович Борзобогатий — справця волинських мит (з 1544 р.)³, луцький війт (з 1548 р.)⁴, ключник, городничих і мостовничий (з 1558 р.). У кінці 1562 р. став помічником свого батька, владики володимирського Яцка Борзобагатого-Красенського, і був названим владикою володимирським і берестейським до 1563 р. В той же час дійшло до конфлікту з королем з приводу звільнення Івана Яцковича Борзобагатого від завідування волинськими митами і ключа луцького. Можливо, це зміщення з урядів

* Жеребцова Лариса — кандидат історичних наук, доцент Дніпропетровського національного університету імені Олеся Гончара, zmeika@ua.fm.

¹ За цінні поради та допомогу в публікації матеріалів висловлюю подяку Владиславу Безпалько — науковому співробітнику відділу історичних пам'яток Національного науково-дослідного інституту українознавства МОН України.

² Ворончук І. Родоводи Волинської шляхти XVI — першої половини XVII ст. — К.: «Вища школа», 2009. — С. 191–192.

³ Российский государственный архив древних актов (далее — РГАДА). — Ф. 389. Литовская метрика. — Оп. 1. — Ед. хр. 31. — Л. 136 об.–139; Торгівля на Україні XIV — середини XVII століття: Волинь і Наддніпрянина» / [упор. В.М. Кравченко, Н.М. Яковенко]. — К., 1998. — № 55. — С. 73–75.

⁴ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Ед. хр. 235. — Л. 55–57 об.

нагадувало конфіскацію, подібно до того, як це трапилось із Петром Богдановичем Загоровським у 1546 р. Дійшло і до розділення урядів, які до того часу обіймав Борзобагатий. Городництво і ключництво отримав зять Івана Борзобогатого — Олександр Жоравницький, мостовництво луцьке дісталось племіннику — Івану Олехновичу Борзобогатому. У 1566 р. Івана Яцковича Борзобогатого усунули від владицтва на користь королівської кандидатури Феодосія. Після 1566 р. виступає без урядів⁵.

Митна й адміністративна діяльність родини Борзобогатих-Красенських та обставини конфлікту із королем, що призвели до їх відлучення від оренди майже не висвітлені в історіографії. М. Довнар-Запольський, аналізуючи поступовий зріст митних доходів Великого князівства Литовського (далі — ВКЛ) протягом XVI ст., розглянув орендні договори, укладені з Борзобогатими й зазначив, що через несвоєчасне внесення коштів від мит до скарбу вони були відлучені від оренди, а волинські мита орендували Михайлу Єловичу Малинському та Василю Загоровському⁶.

Деякі відомості про родинні та шлюбні зв'язки Борзобогатих-Красенських, зокрема генеалогічна схема роду, містяться у дослідженнях І.О. Ворончук⁷. Окремі відомості про шлюбні зв'язки Борзобогатих відображені в генеалогічних таблицях української шляхти, складених Н.М. Яковенко⁸.

У документі нової оренди Малинському та Загоровському вказано, що попередні митники Борзобогаті вчасно не вносили гроші до скарбу, проте не зазначено за який час відбулась затримка й чому. Знайдені нами три документи з Луцької гродської книги за 1561 р. фіксують доволі нетиповий випадок — напад на господарського митника Івана Яцковича Борзобогатого під час його подорожі з грошима від оренди волинських мит для звіту перед великим князем. У результаті нападу митник втратив усю суму. Введені до наукового обігу документи з гродської книги частково пояснюють причини майбутнього звільнення Борзобогатих з посади у 1563 р. Мета даної статті полягає у тому, щоб окреслити митну діяльність Борзобогатих на Волині, висвітлити обставини та причини нападу на Івана Яцковича Борзобогатого під час його службової подорожі.

Початок митної діяльності Олехна та Івана Яцковичів Борзобогатих припадає на період господарювання королеви Бони на Волині та здійснення митної реформи на території ВКЛ у XVI ст. Митний аспект діяльності королеви Бони на Волині маловивчений. Деякі відомості про віддачу Боною мит на відкуп, у тому числі й євреям, містяться у статті А. Блануци, який детально розглянув

⁵ Urządnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. Spisy / Opracował M. Wolski. — Biblioteka Kórnicka. Kórnik, 2007. — S. 77–78.

⁶ Довнар-Запольський М. Государственное хозяйство Великого княжества Литовского при Ягеллонах. — К., 1901. — Т. 1. — С. XXVII–XXX.

⁷ Ворончук І. Родоводи Волинської шляхти...; Вона ж. Населення Волині XVI — першій половині XVII ст.: родина, домогосподарство, демографічні чинники. — К., 2012. — 711 с.

⁸ Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV — до середини XVII ст. — К., 2008. — С. 156, 254, 351.

господарську діяльність королеви Бони на Волині⁹. Інший український дослідник В. Поліщук висловив міркування, що митна реформа королеви Бони спричинила ревізію українських замків у 1545 р. й подальшу перевірку прав на землю волинських землевласників, зокрема правомірність встановлення нових мит у приватних маєтках у 1547 р.¹⁰

За реформою 1536 р. королева Бона отримала в управління всі митні округи у ВКЛ, крім Волинського, що перейшов під її управління у 1538 р.¹¹ «Водле воли и науки» королеви на центральні митні комори були призначені нові справці у складі трьох осіб — один, переважно, дворянин, два інших — бурмістри (які отримували за працю 20 грошів на тиждень), інколи — міщани, які здебільшого працювали у прикорморках (отримували 10 грошів на тиждень). На головні комори від імені великого князя були надіслані листи із вказівкою прізвищ нових адміністраторів. У результаті було створено 8 митних округів — *віленський, ковенський, городенський, берестейський, бельський, мінський, полоцький і новгородський*¹².

В результаті митної реформи були визначені кордони вже усталених практикою митних округів, посадова та соціальна приналежність митних адміністраторів і їх платня. Ідея централізації та уніфікації збору мит не була новою. До королеви Бони підвищити ефективність та прибутковість митних зборів спробував підскарбій земський пан Аврам Єзофович, який замінив систему відкупів системою завідування через довірених осіб¹³, а у 1520-х р. його брату — митнику Міхелю Єзофовичу разом із товаришами орендували митні збори у всіх

⁹ *Блануца А.* Господарська політика королеви Бони у Великому князівстві Литовському (за матеріалами книги записів № 32 Литовської Метрики). // Україна в Центрально-Східній Європі / НАН України. Інститут історії України. — Вип. 11. — К.: Інститут історії України, 2011. — С. 195.

¹⁰ *Поліщук В.* Ревізія волинських мит и особенности документального состава книги Литовской Метрики № 22 (1547 г.) // *Istorijos šaltinių tyrimai.* — 2 / Sudarė Artūras Dubonis. — Vilnius: LII leidykla, 2010. — P. 129–160.

¹¹ *Lietuvos Metrika* (далі — LM). *Knyga Nr 15 (1528–1538)* [Книга Записей 15] / A. Dubonis — Vilnius, 2002. — № 175.

¹² Центральний державний історичний архів України, м. Київ (далі — ЦДІАК України). — Ф. КМФ-36. — Оп. 1. — Од. зб. 21. — Арк. 45 зв.–47. Про особливості проведення митної реформи королевою Боною у 1536 р. на землях ВКЛ див.: *Довнар-Запольский М.* Государственное хозяйство... — Т. 1. — С. 542; *Pociecha W.* Królowa Bona (1494–1557). *Czasy i ludzie odrodzenia.* Tom III. — Poznań, 1958. — S. 141–143; *Жеребцова Л.* Митна реформа королеви Бони у Великому князівстві Литовському // Шоста міжн. наук. школа-семинар «Історія торгівлі, податків та мита», Дніпропетровськ, 11–12 жовтня 2012 р. — К., 2012. — С. 16–17; *Вона ж.* Деякі аспекти практичної роботи митної служби на землях Великого князівства Литовського // *Ukraina Lithuanica: студії з історії Великого князівства Литовського / НАН України.* Інститут історії України. — К.: Інститут історії України. — 2013. — Т. II. — С. 209–227.

¹³ *Бершадский С.А.* Аврамъ Езофович Ребичковичъ, подскарбій земскій, Члень Рады Великого княжества Литовскаго. Отрывокъ изъ исторій внутреннихъ отношеній Литвы въ начале XVI века. — К., 1888. — 157 с.

митних округах ВКЛ (крім Ковенського)¹⁴. Попередній досвід у справі управління митними зборами «підказав» королеві напрям руху — створення ефективної системи завідування митними зборами через довірених осіб у межах чітко ustalених митних округів. При королеві Боні основні зміни торкнулись поділення великого Підляського округу на три райони (*берестейський, бельський, городенський*). Одним із основних завдань митної реформи королеви Бони було відлучення євреїв від оренд, яке тривало, з певними виключеннями, до кінця 1550-х рр.

За часів господарювання королеви Бони на Волині головним справцею митних зборів був луцький біскуп Юрій Фальчевський¹⁵, який виконував свої обов'язки до 1543 р. А з 1544 р. в якості господарських митників на Волині починають фігурувати красноставські купці Олехно та Іван Борзобогаті. Надані братам Борзобогатим оренди підтверджують існування та життєвість узаконених королевою Боною митних округів. У період з 1544 до 1546 р. їм орендували луцьку та володимирську комори на три роки за 5 400 кіп грошів, з подовженням терміну на наступні три роки (1548–1550 рр.) за ту ж суму. Митники мали встановити своїх слуг «для сторожи мит» у приватних містах — Кремінці, Дубно, Ковелі, Горухові, Дубровиці, Корці, Заславлі, Браславлі, Вінниці, Жабчомі та Перемилі та в інших містах, де раніше були митниці¹⁶.

У 1547 р. Олехну та Івану Борзобогатим орендували *підляські* мита на три роки з 1548 до 1550 р. за 8 700 кіп грошів і 300 золотих угорських. Район *підляських* мит охоплював: воскові та соляні комори у Бересті, Дорогочині, Воїні, Бельську, комори в Каменці та Лосічах, воскові та соляні комори в Гродно¹⁷.

У 1553 р. Олехну та Івану Борзобогатим орендували мита *волинського та підляського* округів, а також *мінське та новгородське* мита на три роки з 1554 до 1557 рр. Документ є цікавим з точки зору географічного визначення чотирьох митних округів і сум, що мали з них надходити «*готовыми грошами*». А саме:

1) район *волинських* мит, до якого входили: комори у Луцьку і Володимирі; воскове, соляне та старе мито, які стягував на себе вже покійний князь Костянтин Іванович Острозький. За три роки митники мали сплатити — 6 000 кіп грошів, з щорічними виплатами — 2 000 кіп грошів.

¹⁴ Міхель Єзофович багато зробив для практичної організації митної системи та контролю над митними зборами на землях ВКЛ. У 1523 р. Міхелю та його товаришам орендували збір мит у двох великих округах князівства — Підляському (з коморами у Бересті, Бельську, Гродно, Дорогичині, Каменці, Лосічах, Мельнику) та Волинському (з коморами у Луцьку та Володимирі), у 1525 — мито в Мінську. Див.: LM. Knyga Nr 224 (1522–1530) [Книга Судных дел 4] / S. Lazutka, I. Valikonyte etc. — Vilnius, 1997. — № 81, 223. Після смерті Міхеля Єзофовича у 1529 р. мита у Новгороді, Мінську, Полоцьку, Вітебську та Орші орендували групі євреїв на чолі з Агроном Нахімовичем. Див: РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Ед. хр. 17. — Л. 214 об.–216, 223–225, 225–227.

¹⁵ *Полищук В.* Ревизия волинских мит... — Р. 147.

¹⁶ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Ед. хр. 31. — Л. 136 об.–139; Торгівля на Україні... — № 55. — С. 73–75.

¹⁷ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Ед. хр. 31. — Л. 133 об.–136.

2) район *підляських* мит: воскові та соляні комори у Бересті, Бельську, Гродно, Дорогочині, Воїні, Каменці, Лосічах. Всього за три роки — 9 000 кіп грошів і 900 золотих угорських, щорічно — 3 000 кіп грошів і 100 золотих угорських.

3) мито у *Мінську* за 4 500 кіп грошів, щорічно — 1 500 кіп грошів.

4) мито у *Новгороді* за 1 200 кіп грошів, щорічно — 400 кіп грошів.

Загальна сума оренди митних зборів становила — 20 700 кіп грошів і 900 золотих угорських з щорічними виплатами — 6 900 кіп грошів і 300 золотих угорських, піврічними — 3 450 кіп грошів і 150 золотих угорських відповідно¹⁸.

У 1556 р. оренду Борзобагатим продовжили ще на трирічний термін — з 1557 до 1560 р. Річна сума оренди з *волинських* мит зменшилась на 200 кіп грошів до 1 800 кіп грошів, а загальна — до 5 400 кіп грошів. Зменшення орендної плати було зумовлено тим, що луцькі міщани мали митні пільги. При здійсненні лічби великий князь повертав митникам ту суму, на яку було перевезено товару луцькими міщанами. У середньому вона становила 200 кіп грошів. За новими умовами митникам не будуть повертати цю суму, її одразу вираховують із загальної суми оренди¹⁹. Річну суму збору з *підляських* мит збільшили на 100 кіп грошів, хоча в документі зазначено, що суму зборів залишили незмінною від часів попередньої оренди. Таким чином, щорічні виплати з *підляських* мит тепер становили 3 100 кіп грошів і 300 золотих угорських. Сума з *мінського* і *новгородського* мита змін не зазнала. Отже, щороку митники мали сплачувати — 6 800 кіп грошів і 300 золотих угорських, а загальна сума оренди склала — 20 400 кіп грошів і 900 золотих угорських²⁰.

У своїй діяльності митники Борзобагаті не завжди поводитись у межах закону. Під час ревізії українських замків у 1545 р. з'ясувалось, що митники Борзобагаті незаконно стягнули з приїжджих степанських та рівненських міщан мито у Кременці²¹, конфіскували товари у Володимирі з купців, що їхали з люблінського ярмарку²², стягували мита з купців, що оплатили їх на орендованій княгині Анастасії Гольшанській митниці у Заславлі²³, вимагали повторної оплати мита з берестейських купців, що сплатили мито за волів також на заславській митниці²⁴, затримали московського купця незважаючи на наявність у

¹⁸ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Ед. хр. 35. — Л. 139 об.–144. *Довнар-Запольський М.* Государственное хозяйство... — С. XXVII–XXVIII.

¹⁹ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Ед. хр. 35. — Л. 253. *Довнар-Запольський М.* Государственное хозяйство... — С. XXVIII.

²⁰ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Ед. хр. 35. — Л. 253–258. *Довнар-Запольський М.* Государственное хозяйство... — С. XXVIII.

²¹ Литовська Метрика. Книга 561. Ревізії українських замків 1545 року / Підготував В. Кравченко. — К., 2005. — С. 162.

²² Там же. — С. 207.

²³ ЦДІАК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 168 зв.–169. Дві копії цього запису польською мовою зберігаються в: Archiwum Główne Akt Dawnych (далі — AGAD). — Zespół 635. Archiwum Sanguszczków. — ASang teka III/18, teka III/19.

²⁴ Торгівля на Україні... — № 71. — С. 98.

нього безмитного листа²⁵, а також інші скарги щодо незаконного стягнення мит, конфіскації товарів та затримки купців.

Звинувачені у 1546 р. у незаконному стягненні мита в Острозі, брати Борзобогаті долучились до вирішення тривалого конфлікту між князем Іллею Острозьким і його дружиною Беатою Костелецькою проти Анастасії Заславської та її сина князя Кузьми Заславського з приводу спільного стягнення мита в Острозі²⁶. У 1546 р. княгиня Беата Костелицька (вдова Іллі Костянтиновича Острозького), апелюючи до часів, коли піддані князя Костянтина Івановича Острозького були звільнені від оплати волинських мит і мали сплачувати лише скопне в Острозі, поскаржилась на митників Борзобогатих, які затримували її підданих. Великий князь прийняв рішення на користь княгині Беати²⁷. А вже у червні того ж року великий князь скасував своє рішення, оскільки митники провели власне розслідування і на основі свідчень попереднього справці волинських мит — луцького біскупа Юрія Фальчевського довели, що князь Ілля Острозький та його дружина Беата взагалі не мали права стягати мито в Острозі²⁸. Перше рішення князя, частково, можна пояснити неухважністю до представлених княгиною Беатою документів та особливостями користування (власне, некористування) книгами Литовської Метрики (далі — ЛМ) при вирішенні суперечливих ситуацій²⁹. Ще в 1531 р. волинські мита «и с тымъ мытомъ нашимъ (господарським — Л. Ж.), которое небожъчыкъ князь Костянтинъ его милость Ивановичъ Острозский по именьямъ своимъ на себе бирал старое воськовое и соляное, и мыто старое» орендували євреям Радімолу Мошесвичу й Хем'ї Міхелевичу³⁰, у 1538 р. — королеві Боні на Волині³¹, а в 1547 р. — Борзобогатим³². У 1562 р. син князя Кузьми Заславського — Януш поскаржився на Івана Яцковича Борзобогатого з приводу того, що митник не дозволяє йому стягувати у Луцьку даниловщизну (митний збір, який здавна збирали Заславські на себе у Луцьку). Великий князь наказує митнику не чинити кривд князю Янушу³³. Мова про половину острозького мита у документі взагалі

²⁵ Торгівля на Україні... — № 64. — С. 91–92.

²⁶ Про деталі конфлікту див.: *Жеребцова Л.Ю.* Суперечка між Острозькими та Заславськими з приводу острозького мита // Збірник наукових праць «Історія торгівлі, податків та мита». — Дніпропетровськ, 2010. — № 2(2). — С. 73–81.

²⁷ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Кніга запісаў 30 (1480–1546) / Падрыхт. В.С. Мянжынскі. — Мінск, 2008. — № 81.

²⁸ Там же. — № 120.

²⁹ Про культуру використання книг ЛМ на теренах ВКЛ див.: *Груша А.* «Просите и дано будет вам (Мф. 7:7)». Еще раз к вопросу о «заочных» листах канцелярии Великого княжества Литовского // Соціум: Альманах соціальної історії. — Вип. 8 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В.А. Смолій. — К., 2008. — С. 258–270.

³⁰ ЛМ. Кнуга № 15. — № 174.

³¹ ЛМ. Кнуга № 15. — № 175.

³² РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Ед. хр. 31. — Л. 136 об.–139.

³³ AGAD. — Zespol 635. — ASang teka IX/59 (копія польською мовою), teka IX/61 (оригінал руською мовою).

не велась. Отже, давня суперечка з приводу острозького мита вичерпала себе — обидві князівські родини втратили право стягувати на себе мито в Острозі.

Після закінчення оренди 1 січня 1560 р., Борзобогатим орендували лише волинські мита ще на трирічний термін до 1563 р. У книгах ЛІМ нам не вдалося знайти документ оренди, який би це підтверджував. На відсутність такого документу вказав і М. Довнар-Запольський³⁴. Проте інші документи свідчать, що до 1563 р. Іван Яцкович Борзобогатий та його племінник Іван Олехнович виступали справцями волинських мит. Так, у березні 1560 р. великий князь направив листа *«ключнику городъничому и мостовничому замъку н(а)шого Луцкого и справцы мытъ н(а)шихъ коморы вольнское Ивану Яцковичу и братаничу его Ивану Олехновичу Борздобогатымъ»* з нагадуванням надіслати 200 волів до Києва, 100 волів — до Канева й 200 волів — до Вільна³⁵ і найняти за гроші з волинських митних зборів 200 робітників із сокирами для Київського замку³⁶; у квітні 1560 р. митникам Борзобогатим наказали виділити для посольства комісарів до волоського воєводи з волинських митних зборів 150 кіп грошів³⁷; у серпні 1560 р. митники мали віддати з луцького мита 1 000 кіп грошей для київського воєводи на піврічний термін для купівлі 200 коней³⁸; у серпні 1561 р. митники за митні гроші купили 198 волів і відправили їх до Вільна³⁹. Наведені данні підтверджують подовження оренди волинських мит Борзобогатим ще на трирічний термін.

У серпні 1563 р. Борзобогатих остаточно відлучили від оренди, оскільки вони *«сумы пенезей на роки у в оранде назначоные, до скарбу нашого (господарського — Л.Ж.) платити омешкивали»*. Волинські мита орендували дворянам Михайлу Єловичу Малинському та Василю Петровичу Загоровському на три роки з щорічною оплатою у 1 300 кіп грошів⁴⁰, тобто на 500 кіп грошів менше у порівнянні з щорічними виплатами Борзобогатих. М. Довнар-Запольський, вочевидь, керуючись орендою волинських мит Малинському та Загоровському, вважав, що Борзобогаті мали сплачувати до скарбу не 1 800 кіп грошів, як і за попередньо орендою, а 1 300 кіп грошів. Навіть цю суму митнику не вносили своєчасно⁴¹. Правомірність чи хибність цього твердження доведемо подальшими розрахунками.

Коментар до документів. Добірка документів з луцької гродської книги за 1561 р. стосується нападу на господарського митника і луцького ключника Івана Яцковича Борзобогатого, який у вересні 1561 р. виїхав до Вільна зі звітами та грошима з оренди митних зборів і луцького ключа. Ці документи є унікальним

³⁴ Довнар-Запольський М. Государственное хозяйство... — С. XXIX.

³⁵ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Ед. хр. 45. — Л. 131–131 об.

³⁶ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Ед. хр. 45. — Л. 131 об.–132.

³⁷ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Ед. хр. 37. — Л. 431 об.

³⁸ РГАДА. — Ф. 389. — Оп. 1. — Ед. хр. 37. — Л. 479 об.

³⁹ LM. Knyga Nr. 564 (1553–1567) [Книга Публичных дел 7] / A. Baliulis. — Vilnius, 1996. — № 6.

⁴⁰ Метрыка Вялікага Княства Літоўскага. Книга 44 (1559–1566). Книга запісаў 44 / А.І. Груша. — Менск: Артс-Фэкс, 2001. — № 77.

⁴¹ Довнар-Запольський М. Государственное хозяйство... — С. XXIX.

джерелом до історії практичної організації митної служби на землях ВКЛ, що детально описують обставини подорожі митника, його супроводжуючих, тривалість і запланований маршрут, умови перевезення грошей і документів, перелік вкрадених речей і грошей і завданих поранень. Цінність документів у тому, що в актових книгах ЛМ такі напади на митників майже не зафіксовані, що, водночас, не свідчить про їх відсутність у митній практиці взагалі.

Актові гродські книги відрізняються від книг ЛМ своїм призначенням та характером записів, що й пояснює детальність запису. На відміну від книг ЛМ, які велись у великокнязівській канцелярії, гродські книги були продуктом канцелярського діловодства відповідних судово-адміністративних установ, що обслуговували публічно-правову сферу повсякденного життя.

Складовим елементом актової книги був запис. Через запис усі різновиди документів і публічних заяв набирали своєї законної (правоздатної) сили при внесенні їх до актових книг. Запис оформлював заяву сторони, засвідчував юридичний акт, освідчував правопорушення, виконання вироку тощо. У джерелознавчому відношенні запропоновані документи відносяться до групи досудових записів правопорушень та процедури судових позовів⁴² — 1) скарга від імені постраждалого господарського митника Івана Яцковича Борзобагатого записана зі слів його племінника Івана Олехновича Борзобагатого; 2) скарга постраждалого Івана Яцковича Борзобагатого з детальним переліком вкрадених речей та оглядом заподіяних ушкоджень вижами; 3) свідоцтво Яна Лукашевича — шурина Івана Яцковича Борзобагатого про неспроможність здійснення ним професійних повноважень. Фіксація виживства була не випадковим чи принагідним явищем у процесі складання протоколів. Запис виживства до книг обов'язково ініціювався з боку зацікавленої сторони, відтак свідчення вижив перетворювались на судовий доказ правопорушення⁴³.

Для розуміння ситуації треба з'ясувати: 1) за який термін оренди звітував митник; 2) приналежність вкрадених грошей; 3) причину нападу.

Перший документ — це скарга господарського митника і мостовничого Івана Олехновича Борзобагатого, записана до гродської книги від імені його дядька луцького ключника й господарського митника Івана Яцковича Борзобагатого про скоєний на нього 2 вересня 1561 р. збройний напад. У цьому документі відображений основний хід подій. Митник виїхав із дружиною Настасією, сином Василем, онукою Федорою та трьома служебниками до Вільна зі звітами та грошима від оренди митних зборів.

Оскільки вони виїхали під час проведення ярмарку в Луцьку, то вирішили переночувати у власному маєтку Заборолі. Зранку, син пана Івана Яцковича

⁴² *Поліщук В.* Замкові книги волинських урядників як джерело з історії руського регіоналізму у Великому князівстві Литовському другої третини XVI ст. // Наукові записки. Збірник праць молодих вчених та аспірантів. — К., 2009. — Т. 19. Кн. 1. — С. 75–76.

⁴³ *Поліщук В.* Офіційні свідки — вижі луцького замкового уряду в 1561–1567 рр. (особовий склад та службове підпорядкування) // Соціум: Альманах соціальної історії. — Вип. 5 / НАН України. Ін-т історії України; Голов. ред. В.А. Смолій. — К., 2005. — Вип. 5. — С. 14.

Василь мав їхати до Києва з частиною грошей для київського воєводи та забезпечення 200 робітників, що працювали у Києві⁴⁴. Ймовірно, пан Василь збирався відвезти до Києва 400 кіп грошів для утримання київського воєводи (200 — за 1560 р., 200 — за 1561 р.), а також деяку суму для оплати робітників. У грудні 1560 р. київський воєвода, князь Костянтин Костянтинович Острозький скаржився на справець волинських мит Івана Яцковича Борзобогатого та Івана Олехновича Борзобогатого за невиплату 200 кіп грошів з луцького мита, що мали щорічно надходити на користь київських воєвод⁴⁵.

Найбільший за обсягом **другий** документ складений зі слів господарського митника Івана Яцковича Борзобогатого детально описує жахливі подробиці нападу, перелік вкрадених речей, а також прохання надіслати вижив для огляду завданих поранень. Загальні обставини справи такі: у вівторок 2 вересня 1561 р. пан Іван Яцкович Борзобогатий вирушив із родиною до Вільна на двох возах, запряжених четвіркою і двійкою коней. На одному возі на скринях, де знаходились *«рейстры, квиты, з грошима, золотыми талерми и клейноты»*⁴⁶ їхав пан митник з дружиною. Недалеко від маєтку Забороль на них напали озброєні зем'яни белзького повіту Ласці. Через деякий час поранених дружину і онуку повезли у невідомому напрямі, а митника із сином до Іванчиць — маєтку князя Януша Порицького⁴⁷.

Поранений митник бачив нападників і самого князя Януша Порицького *«у твар»*⁴⁸. Залишивши віз зі скринями на подвір'ї, князь Порицький наказав заложити інший віз Івана Яцковича двійкою коней і, посадивши на нього митника із сином, виїхав з ними з маєтку. Через деякий час, за припущенням митника за 7 миль від Луцька, його викинули з возу, а Василя забрали з собою.

На наступний день, у середу, на прохання митника до його маєтку Забороля прибули вижив для огляду завданих родині та його служебникам численних поранень.

У документах не вказана приналежність вкрадених грошей. Щоб це з'ясувати потрібно врахувати загальну кількість грошей, яку віз у скринях митник, потім встановити їх приналежність, термін, за який збирався звітувати митник і щорічну суму оренди. У свою чергу, отримані данні дозволять підтвердити гіпотезу щодо звільнення митника від оренди волинських мит, у тому числі, й через неспроможність внесення грошів за оренду до скарбу по причині їх втрати у результаті нападу.

З огляду на численні скарги на митника за несвоєчасні виплати з волинських мит, Іван Яцкович Борзобогатий, вочевидь, затримувався із обов'язковими щопіврічними звітами підскарбію земському, як того вимагали умови оренди та

⁴⁴ ЦДІАК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 181.

⁴⁵ Книга № 37 (1552–1561) [Книга Записей 37] / D. Baronas — Vilnius, 2011. — № 498.

⁴⁶ ЦДІАК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 182 зв.

⁴⁷ Януш Олександрович Порицький Збараський (помер 1570 р.) — належав до гілки князів Гедиміновичей (Ольгердовичів). Яковенко Н.М. Українська шляхта з кінця XIV — до середини XVII ст. — С. 338.

⁴⁸ ЦДІАК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 182 зв.

обов'язок⁴⁹. Припускаємо, що митник збирався звітувати за півтора року нової оренди, тобто за період з січня 1560 р. до червня 1561 р.

Згідно складеного Іваном Яцковичем Борзобогатим реєстру вкраденого, в одній скрині містились документи — лічби, квитанції, реєстри, в іншій — гроші (надходження з волинських мит та ключів) та особисті речі. У скрині з грошима було: 284 копи грошів, 2 600 золотих угорських і 1 060 талерів. Приблизний розрахунок і приведення грошів до однієї величини (якщо рахувати, що талер у 1561 р. становив — 33 польських грошів⁵⁰, а золотий угорський — 51 польський гріш⁵¹) показали, що всього у пана митника було 2 518,4 кіп литовських грошів⁵². Вочевидь, ця сума мала складатись із: доходів з волинських мит і луцького ключа, грошей на користь київського воєводи та забезпечення робітників Київського замку. Можливо, частина цих грошей належала особисто митнику.

За відсутності документу оренди за 1560–1563 рр. у книгах ЛМ ми не знаємо, яку суму щорічно мав сплачувати митник з волинських мит та луцького ключа: 1 800 кіп грошів (як було визначено у попередніх орендах) чи 1 300 кіп грошів (як було визначено в оренді Малинському та Загоровському за 1563–1566 рр.). У разі звітування за півтора року оренди з щорічною виплатою у 1 800 кіп грошів, у червні 1561 р. митник мав віддати з волинських мит — 2 700 кіп грошів готівкою. Такої суми, згідно з попередніми розрахунками, в митника не було. Якщо річна сума оренди становила 1 300 кіп грошів, то за півтора року митник мав віддати — 1 950 кіп грошів. Враховуючи інші обов'язкові виплати — 400 кіп грошів київському воєводі та 100 кіп грошів (приблизно) для оплати робітників київського замку, разом виходить сума у 2 400 кіп литовських грошів. Майже стільки, скільки було у скрині. Решта коштів — 118 кіп грошів могли належати особисто митнику. Таким чином,

⁴⁹ AGAD. — Zespół 1. Zbiór dokumentów pergaminowych z lat 1155–1939. — Sygn. 8647.

⁵⁰ М. Котляр визначає курс талера у 1551 р. — 32 польських гроша, а в 1568 р. — 33. Щодо українських земель, то варто використовувати лише данні 60-х рр. XVI ст. і далі, тому що раніше талери ще не встигли поширитись у цьому регіоні: *Котляр М.Ф.* Нариси історії обігу та лічби монет на Україні XIV–XVIII ст. — К., 1981. — С. 80. Будемо вважати, що у 1561 р. талер також рахували у 33 польські гроші.

⁵¹ *Szelągowski A.* Pieniądz i przewrót cen w XVI i XVII wieku w Polsce. — Lwów, 1902. — S. 35.

⁵² Розрахунок вкрадених грошей вівся так: 1) переведемо золоті угорські та талери на польські гроші за приблизним курсом на 1561 р. і визначимо їх загальну суму: 2 600 золотих угорських x 51 польський гріш = 132 600 польських грошів; 1 060 талерів x 33 польських грошів = 34 980 польських грошів; 132 600 + 34 980 = 167 580 польських грошів; 2) переведемо польські гроші у литовські за курсом 1 литовський гріш = 1,25 польських грошів, отже: 167 580 : 1,25 = 134 064 литовських грошів; 3) переведемо отриману суму в литовських грошах на копи, рахуючи, що 1 копа, як лічильна одиниця дорівнювала 60 грошам (Торгівля на Україні... С. 357): 134 064 : 60 = 2 234,4 копи литовських грошів; 4) враховуючи, що у митника ще було 284 копи грошей, то загальна сума складала: 284 + 2 234,4 = 2 518,4 кіп литовських грошів.

митник звітував за півтора року оренди, щорічна сума якої складала 1 300 кіп литовських грошів.

Також митник склав реєстр вкрадених речей і коштовностей із вказівками їхньої вартості. Серед них були тканини різного гатунку, золоті прикраси, срібні ложки, шапки та шуби з різного хутра. На те, що це особисті речі, а не часткова оплата митних зборів, вказує необхідність виплати оренди лише готівкою. Наявність серед вкрадених речей теплого одягу, коштовностей і тканин свідчить про наміри митника залишитись у Вільно на деякий час, можливо до зими.

Третій документ складений від імені шурина Івана Яцковича — Яна Лукашовича, який пояснює, що через тяжкий фізичний стан і втрату всіх грошів митник не зможе з'явитися до Вільна. На початку документу писар припустився помилки, вказавши, що митник виїхав з Луцька «*x волторок прошлыи сентебра второгнадцат* (виділено мною. — Л.Ж.) *дня, поехал есми был сам зо всею справою до г(о)с(по)д(а)ра его м(и)л(ости)*»⁵³, оскільки мав звітувати перед господарем 14 вересня. Порядковий числівник «*вторыйнадцат*»⁵⁴ — означає 12. Допущену у тексті документа неточність вважаємо технічною помилкою писаря, який заносив свідчення до книги, оскільки сам документ датований п'ятницею 5 вересня. До того ж, дістатись до Вільна за два дні було не можливо.

У результаті нападу Іван Яцкович Борзобагатий втратив усі зібрані з волинських мит і луцького ключа гроші й не зміг повернути їх до скарбу. У тексті документів безпосередня причину нападу не вказана, проте тривала митна діяльність Борзобогатих на Волині дає можливість її припустити. Навряд чи метою нападу було тільки пограбування, здебільшого зведення особистих рахунків з метою дискредитації Борзобогатих як митників. У гродських книгах та документах ЛМ не спостерігається безпосередніх контактів Івана Яцковича Борзобогатого та Януша Порицького, проте, ймовірно, що Борзобогаті встановлювали прикоморки державних митниць у маєтках князя Порицького чи затримували його слуг. До того ж, втрата усіх грошей відбулась у скрутний для держави час, коли тривала Лівонська війна й скарб постійно потребував коштів. Відлучення Борзобогатих від оренди було питанням часу. Через потребу коштів для ведення війни, мита після майже 25-річної перерви, знову почали віддавати на відкуп євреям.

Отже, проаналізовані обставини митної діяльності Борзобогатих на Волині та документи гродських книг свідчать, що напад на господарського митника Івана Яцковича Борзобогатого був спричинений його професійною діяльністю. Документи підготовлені до друку відповідно до вимог дипломатично-критичного методу, розробленого В. Німчуком, із деякими змінами⁵⁵.

⁵³ ЦДІАК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 184.

⁵⁴ Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. — К., 1978. — Т. 1. — С. 204.

⁵⁵ Німчук В. Правила видання пам'яток, писаних українською мовою та церковно-слов'янською української редакції. — Частина 1. Проект. — Київ, 1995. — С. 24–30.

Публікація документів

1.

Оригінал: ЦДІАК України. — Ф. 25. Луцький гродський суд. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 179 зв.–180.

Мікрофільм: ЦДІАК України. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3. — Частина 2. — Арк. 179 зв.–180.

Попередні публікації: Луцька замкова книга за 1560–1561 рр. / Підготували до видання В.М. Мойсієнко, В.В. Поліщук. — Луцьк, 2013. — № 273. — С. 394–395*.

1561, вересня 2. Луцьк. Скарга луцького митника і мостовничого пана Івана Олехновича Борзобагатого про напад на його дядьку ключника, господарського митника Івана Яцковича Борзобагатого-Красенського зем'ян Бельського повіту під час його подорожі до Вільна зі звітами, квітаціями та грошима від оренди митних зборів.

[179 v] Лет бож нарож 1561 м(е)с(е)ца сентебр(а) 2 дня

Казано записати. Пришодчи до мене писара Петра Богдановича Загоровског(о) | маршалка г(о)сп(о)д(а)рског(о) справцы староства луцког(о) а Бориса Ивановича Сову подстаростег(о) луцког(о) его м(и)л(ость) пан Иван Борзобагато|вич Красенский.|

Жаловал и оповедал тым обычаем иж дей стрый его, пан Иван Борзобагато|вич Красенский⁵⁶ ключник луцкий, целникъ господарский, маючи росказане господарское | до Вилни з личною из грошми ехати, будучи зо всим готов. яко с квітами, | из грошми его королевское м(и)л(о)сти мытными, выбравшися зо всим | з места з дому своего, а хотечи сына своег(о) Василя зь грошми его | кролевское м(и)л(о)сти до Киева до кн(я)зя воєводи и для отправы | работников при замку Киевском што робят, слати. Злецывши статечне | местце врадов своих, яко под час ярмарочный ехал на ноч | до имения своего Заборовля с приятелы своими паном Станиславом Залескимъ, с паномъ Ста|ниславом Лазницким, слу|жебниками его м(и)л(ости) пана воєводи троцког(о), а с паном Лоринцомъ Квриницким || [180] служебником его м(и)л(о)сти пана Радомского, з малжонкою своею, з сыном паном Василе|мъ, из внукою своею, дочкою небожчика пана Януша Гулевича. И скоро дей гре|блю Сѣмеленицкую переехали, то пак земане корунные повѣту Белзьского | Лашове, пробачивши боязни Божее, покою посполитог(о), срокгости права | и пристойности своее, выступивши з гаю Заборолского в колку десят копех збройно з ручницами и ошпы самог(о) пана ключника, малжонку его, | сына пана Василя

* Підготовані нами документи вже опубліковані у Луцькій гродській книзі, що вийшла у 2013 р. Вважаємо прийнятним зробити повторну публікацію документів, оскільки наша стаття була написана до видання книги і знаходилась у редколегії збірника.

⁵⁶ Схема родинних зв'язків Борзобогатих наводиться у коментарях до документів.

и внуку его панну Федору Гулевичанну збили, змор|довали, и, ганебне зранивши, з двома возы их з собою и то што при них | было, листов, квитов въ справахъ его королевское м(и)л(о)сти и п(е)н(е)зей, тала|рев, золотых чирвоных и клейнотов, и иных немало речей побрали. И по визии | хехавши пов мили, самую п(а)ни ключниковую зъ внукою побитых | и помордованых з возу выкинули, которыи ѡкрутне збиты змор|дованы и не вѣдомо естли будут живы.

И просил абы то было | записано. А так мы тую жалобу и ѡповедане его м(и)л(ости) до книг замко|выхъ записати казалъ.

2.

Оригінал: ЦДІАК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 182–183 зв.

Мікрофільм: ЦДІАК України. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3. — Частина 2. — Арк. 182–183 зв.

Попередні публікації: Луцька замкова книга за 1560–1561 рр. / Підготували до видання В.М. Мойсієнко, В.В. Поліщук. — Луцьк, 2013. — № 277. — С. 397–399.

1561, вересня 5. Луцьк. Скарга луцького ключника, господарського митника Волинської землі Івана Борзобагатого-Красенського на землян Белзького повіту Лаців, які напали на нього та його родину під час подорожі до Вільна з переліком вкрадених речей та оглядом завданих поранень.

[182] Того ж месеца сентебра 5 дня х пятницу

Казано записати. Пришодчи перед мене Петра Богдановича Загоровског(о), | маршалка г(о)сп(о)д(а)рског(о), справцы староства Луцког(о), а Бориса Ивано|вича Сову, подстаростего луцког(о) его м(и)л(о)ст(ь) пан Иван Борзобагатыи Красен|ский ключникъ луцкий, целникъ г(о)с(по)д(а)рский земли Вольньское.

Жаловаль | и ѡповедал ѡбтяжливѣ тымъ обычаемъ иж дей х волторок прошльый | м(е)с(е)ца сентебра второго дня, маючи ся росказане г(о)с(по)д(а)рское нашог(о) | м(и)л(о)стивого пана з личбами, и грошми его кор|олевское м(и)л(о)сти до скарбу ехати. И будучи дей зо всим, яко з рейстры, з личбою, с квиты, и с пенязми готов., злецывши статечне, яко под час ярмарку местца вра|дов своих ехмомъ вжо х дорогу зо всим до Вилни хотечи переночовати || [182 v] х дворцу своемъ Заборолском, и сына своего Василя ѡтправити з грошми до | Києва, до князя его м(и)л(о)сти воеводы києвского и для ѡтправы роботниковъ, | которых дей з росказаня г(о)с(по)д(а)рског(о) там ѡтправил есми был двесте.

То пак дей, | пересехавши мне греблю Сѡмеленицкую, под гаемъ моимъ заборолскимъ, | земляне Коруну Полское повѣту Белзьского Адамъ и братанич его Стани|слав Стремелецкие, Амброжий и Бартошь Видьковские, а Ян зо Гребеного | Лащове, с помочниками своими, наполнившись мысли, а препомневши пристоинности | свое, выпадши з гаю в колку десят конех зброино, з оцепы | и ручницами мене самог(о), жону мою Настасю, сына моего Василя и вну|ку теж мою панну Федору, и служебников немало, ѡкрутне поранили, помордо|вали, и з двома возы с конми, и зо всим, што при нас было, гроший,

золотых | чирвонных талеров клеинотов, реистров, квитов и листов, яко его королевское | м(и)л(о)сти, так и иных, потребных немало, то все побрали и мене з жоною, з сы|ном, з внукою были повезли. И выехавши дей за село Боголюбое, жону мою | з внукою помененою, съ шубок, в которых были, злупивши з возов | выкинули, а мене з сыном звезавши, до Иванчич имени князя Януша По|рицког(о) повезли. Там мене и сына перед двором с почтом поставивши, | сами Лащи с кн(я)земь Порицким Янушом, которог(о) дей есми х твар видел, | х двор поехали.

И он деи воз мои покрытыи, на котором две скринки были | и сам есми з жоною тамъ на том возе седел, зъ рейстры, квиты, з грошми, | золотыми, талерми и клейноты х двор повезли, и там дей добрую пол | години бывши, и воз тот зо всимъ при князѣ оставивши з двора | выехали. А выведши и заложивши два кони кн(я)зя Януша Пориц|кого до воза моего котчого, на которомъ мене из сыном моимъ | з собою повезли, и хехавши от Луцка мил сем за село кн(я)з(я) старосты | житомирского Хймицх, мене самого з возу выкинули погорломъ | грозечи, абых от них проч пошел. А сына моего Василя з собою повезли || [183].

И взяли дей на тот час з возомъ моимъ покрытымъ скринку одну зъ рейстры, | листы короля его м(и)л(о)сти и квиты, личбъ моих короля его мл литовских, | волынских, киевских и ключовых и иных влостивых листов, мне и брата|ничом моим належачих, которых реистръ меновите написан маю. | К тому дей х другои скринце взяли: монеты двесте осмьдесятъ | и чотыры копы грошей, золотых чирвонных, две тисечи и шестсотъ, | таларов тисеча и шестдесят, ланцужков паненских два важили осмь|десят золотых хгорскихъ, ланцуг пана Александра Жоравницког(о) зятя | моего, важил сто и осмьдесят золотых, паней малжонки его сорокъ | коп грошей, ложок два тузины сребреных, важили гривен дванадцат, | адамашку брунятного, кармазину локот тридцат и семь, адамашку | шарого локот осмьнадцат, шапку мою собою купленую за двадцат | чотыри копы грошей, шубку черную жоны моее кунню з бобромъ | фанимондышом крытую коштовала двадцат копь грошей, шубку | внуки моее чамлетовую попелицами подшитую с кнафлями| позлотистыми сребреными, коштовала десет коп грошей, ша|пки две аксамитных, коштовали пят коп грошей, шубку кунню з бо|бром наголом новокупленую за осмьнадцат копь грошей, возкарету | лунским сукном крытую, коштовала десят коп грошей, возники | чотыры сивозелезых з шором, коштовали сорок и чотыри | копы грошей, воз котчий з двема возники глинястыми из шором, кошто|вали осмьнадцат копь грошей.

То все з собою взяли лиж еще | в середу. Скоро ся пан ключник в дом свои до Заборовля навернул, будучи | сам зокрутного зраненя хор, не могучи до замку быти. За прозбою братанича | его м(и)л(ости), пана Ивана, давали есмо з ураду замку | Луцкого вижами от мене Петра Загоровского Михаила Русалког(о) || [183 v], а от мене, Бориса Ивановича Совы подстаростег(о) луцког(о), Ивана Лидухов|ского на огледане ран и морду, которые ся пану ключнику, малжонце его, | внучце и служебником его стал, были даваны.

Просил пан ключник абы | тые вижи ставши што видели, перед нами, врадом его кролевское | м(и)л(о)сти до книг замковых вызнали. Которые ставши обадва | однословне повелили, иж в тую середу прошлую, будучи в Заборовли |

огледали ран и видели: х самого пана ключника на плечи правом | рану рубаную, а межи плеч колотых ран две, к тому синих | битых на теле ест немало, в головѣ ран две пробитых кривавых, на | руке правои в локти рана колотая, в левое руки палец збит, самую | теж п(а)ннюю ключниковую збито х правом боку две ребре выбиты, | на персехъ рана рубаная, на руке левои рана так же рубаная, | на плечах ран синих збитых немало и хста теж до криви збиты, | х панеи Александровое дочки панны Хведоры на твари правое | стороны рана синяя битая.

К тому служебников пана | ключниковых х Федора Андреевича ран две рубаных, х Мартина СѸлитского х голове на правои стороне рана рубаная, х Григоря | Загорьского рана на локтю правое руки рубаная.

И просил | пан ключникъ абы то было записано. А так мы тую жалобу и оповедане его м(и)л(о)сти и вижовъ сознане до книг замковыхъ | записати казали.

3.

Оригінал: ЦДІАК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 183 зв.—184.

Мікрофільм: ЦДІАК України. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3. — Частина 2. — Арк. 183 зв.—184.

Попередні публікації: Луцька замкова книга за 1560–1561 рр. / Підготували до видання В.М. Мойсієнко, В.В. Поліщук. — Луцьк, 2013. — № 278. — С. 399–400.

1561, вересня 5. Луцьк. Свідоцтво шурина луцького ключника, господарського митника Івана Яцьковича Борзобагатого Яна Лукашевича про його фізичну неспроможність через хворобу їхати з лічбою до Вільна.

[183 v] Тогож м(е)с(е)ца сентебра 5 дня

Казано записати. Присылал до мене Петра Богдановича Загоровского маршалка г(о)с(по)д(а)рского, аж до мене Бориса Ивановича Совы || [184] подстаростего луцкого, ключник луцкии пан Иван Борзобагатый Красен|ский шурина своего пана Яна Лукашевича.

СѸповедаючи иж дей за | мандатом г(о)с(по)д(а)рскимъ мне и братаничу моему, пану Ивану перед г(о)с(по)д(а)ремъ ег(о) | м(и)л(о)стю ѿ немалые речи, личбѣ мытных и п(е)нзей короля его милости рок | припасти мает на ден Светог(о) Крыжа м(е)с(е)ца сентебра четвертого|надцат дня. Ку которой дей справе х волторок прошлыи сентебра второгнадцат дня, поехал есми был сам зо всею справою до г(о)с(по)д(а)ря его м(и)л(ости). | То пак дей в тот час земляне Коруны Полское повету Белзьског(о) Адам, | Амброжий, Бартош, Ян зъ Гребеного и Станислав Лащове, захавши | мне доброволную дорогу, мене розбили и ѿкрутне зранили, а рейстра, | и квиты, и листы на выдате п(е)н(е)зей короля его м(и)л(ости) и готовые гр(о)ши | з двема скрынками забрали. А так дей, я теперешнег(о) часу на тот | рок ку той справе не будучи ѿт Лащов способного здоровья до г(о)с(по)д(а)ря | короля его м(и)л(о)сти сам ехати не могу.

А братанича своего не маю с чимъ послати, кдыж там вся справа ест забрана. Для чо|го ж на о|гляданє форобы своее просил нас о вижов в|радовых. |

Ино я Петръ Загоровский давалом вижом служебника моего | свиту, а я подстаростей давал есми вижом служебника | моего Васка Гришковича, которые на Красном х дворе бывъ|ши и о|ттоля приехавъши, ставши перед нами обадъва | однословъне сознали, иж видели ключника луцкого пана И|вана Яцковича Борзобагатого форобую трудно о|бтяжо|ного.

И просил пан Янъ абы то было записано. А такъ | мы тую жалобу о|поведанє и тых вижовъ сознає в книги | замъковыє записати казали.

Коментарі до документів

1. Схема родинних зв'язків Борзобагатих-Красенських герба «Сліта».

Иван (Иона) Яцкович Борзобагатий (помер у 1585 р.) — господарський митник (1544–1563), ключник, городничий, мостовничий і луцький вїйт (1558–1566), луцький єпископ (1565–1584) та жидичинський архімандрит⁵⁷.

Василь Іванович Борзобагатий — королівський секретар⁵⁸.

Иван Васильович Борзобагатий — луцький гродський писар⁵⁹.

⁵⁷ Ворончук І. Родоводи Волинської шляхти... — С. 191; Вона ж. Населення Волині XVI — першій половині XVII ст. — С. 496; Urządnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. — S. 77–78, 81.

⁵⁸ Ворончук І. Родоводи Волинської шляхти... — С. 191.

⁵⁹ Там же. — С. 191.

Федора Гулевичівна — дочка Ганни Іванівни Борзобагатої від першого чоловіка Януша Гулевича⁶⁰.

Олександр Маркович Жоравницький — другий чоловік Ганни Іванівни Борзобагатої, городничий (1550), ключник (1561), староста луцький (1576)⁶¹.

Ян Лукашевич — брат дружини Івана Яцковича Борзобагатого Настасьї Лукашевичівни⁶².

Олехно Яцкович Борзобогатий (помер у 1562 р.) — господарський митник (1544–1557), луцький ключник, городничий і мостовничий⁶³.

Іван Олехнович Борзобогатий — луцький мостовничий, господарський митник⁶⁴ разом із дядьком Яваном Яцковичем Борзобогатим.

2. Визначення ліній спорідненості між родичами.

Стрий — дядько по батькові. Але стриєм називався і двоюрідний брат батька. Тому досить часто цей термін уточнювався словами «рожоний», «прирожоний», «родний». Стрий відноситься до другої бічної лінії спорідненості і має чотири відгалуження: два з боку батька і два з боку матері. З батьківського боку виступає чоловіча лінія, до якої належать брат батька та його потомки, і жіноча, до якої належать сестра батька і її нащадки⁶⁵.

Братанич — рідний син брата (племінник). Розділяють племінник по братові і племінник по сестрі (сестринець). Це перша бічна лінія спорідненості: по чоловічій лінії — брати та їх потомки, по жіночій — сестри та їх нащадки. Охоплює поняття: рідний брат, рідна сестра, рідний син брата (сестри), рідна дочка брата (сестри)⁶⁶.

Шурин — брат дружини. Значно частіше термін шурин заступає термін швагер⁶⁷.

3. Географічні назви, що зустрічаються у тексті документів

Забороль — (зараз — село Волинської обл.) — маєток Борзобогатих. Знаходиться приблизно в 7,6 км від Луцька.

Іванчиці — (зараз — село Волинської обл.) — маєток князя Януша Порицького. Знаходиться на відстані 27 км від Луцька. Між Заборовлем та Іванчицями приблизно 15 км⁶⁸.

4. Деякі назви одиниць виміру, тканин, деталей одягу, кольорів.

Адамашка — шовкова тканина з Дамаску⁶⁹.

⁶⁰ Там же. — С. 191; ЦДІАК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 180.

⁶¹ Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. — S. 78.

⁶² ЦДІАК. — Ф. 25. — Оп. 1. — Спр. 3. — Арк. 184.

⁶³ *Ворончук І.* Родоводи Волинської шляхти... — С. 191; *Вона ж.* Населення Волині XVI — першій половині XVII ст. — С. 496; Urzędnicy wołyńscy XIV — XVIII wieku. — S. 70, 77, 81.

⁶⁴ *Ворончук І.* Родоводи Волинської шляхти... — С. 191–192; *Вона ж.* Населення Волині XVI — першій половині XVII ст. — С. 496; Urzędnicy wołyńscy XIV–XVIII wieku. — S. 81.

⁶⁵ *Ворончук І.* Родоводи Волинської шляхти... — С. 64–65.

⁶⁶ Там же. — С. 60–61.

⁶⁷ Там же. — С. 71.

⁶⁸ Орієнтовна відстань між географічними об'єктами визначена за даними Google maps. <http://maps.google.com.ua/>

Тузін — лічильна одиниця, дюжина⁷⁰.
Кармазін — тонка тканина яскраво-червоного кольору⁷¹.
Чамлет, чамлят, чамлит — м'яке легке ворсисте сукно.
Фалендиш, фалюндиш — ґатунок тонкого анґлійського або голландського сукна⁷².
Попелиця — шкірка зимової північної білки⁷³.
Кнафель — різновид гудзиків⁷⁴.
Брунатний — темно-коричневий, коричневий, бурий⁷⁵.

НАПАДЕНИЕ НА ГОСУДАРСТВЕННОГО ТАМОЖЕННИКА ВЕЛИКОГО КНЯЖЕСТВА ЛИТОВСКОГО ИВАНА ЯЦКОВИЧА БОРЗОБАГАТОГО (на основе материалов луцкой гродской книги за 1561 г.)

Жеребцова Лариса (кандидат исторических наук, доцент Днепропетровского национального университета имени Олеса Гончара, zmeika@ua.fm)

В статье рассматривается малоизвестное нападение на государственного таможенника Ивана Яцковича Борзобагатаго во время его служебной поездки с отчетами и деньгами с аренды волынских таможенных сборов для отчета перед великим князем в Вильно. В научный оборот вводятся три документа с луцкой гродской книги за 1561 г., фиксирующие обстоятельства нападения.

Ключевые слова: государственный таможенник, аренда таможенных сборов, нападение, луцкая гродская книга за 1561 г., Волынь.

ATTACK ON THE STATE CUSTOMS OFFICER OF THE GRAND DUCHY OF LITHUANIA IVAN YATSKOVICH BORZOBAGATYI (on the basis of materials of the Lutsk castle court book for 1561)

Zherebtsova Larysa (Candidate of Historical Sciences, Associate Professor of Dnipropetrovs'k National University named after Oles' Honchar, zmeika@ua.fm)

The article deals with the unknown attack on the state customs official Ivan Borzobagatyj which occurred in time of his official trip with accounts and money from

⁶⁹ Гістарычны слоўнік беларускай мовы. — Мінск, 1982. — Выпуск 1. А — биенье. — С. 69–70.

⁷⁰ Торґвіля на Україні... — С. 367.

⁷¹ Гістарычны слоўнік беларускай мовы. — Мінск, 1996. — Выпуск 14. Игде — кату́ющий. — С. 287.

⁷² Торґвіля на Україні... — С. 367.

⁷³ Гістарычны слоўнік беларускай мовы. — Мінск, 2006. — Выпуск 26. Позней — поробтати. — С. 354.

⁷⁴ Торґвіля на Україні... — С. 361.

⁷⁵ Словник староукраїнської мови XIV–XV ст. — Т.1. — А–Н. — К.: Наукова думка, 1978. — С. 125; Гістарычны слоўнік беларускай мовы. — Мінск, 1983. — Выпуск 2. Биць — варивный. — С. 224.

customs leasing. Customs official had to report in front of the grand duke in Wil'no. Three documents from the Lutsk' castle book over 1561 are brought to the scientific turnover.

Keywords: *state customs official, customs leasing, attack, Lutsk' castle book over 1561, Wolyn'.*